

Розділ 2. Міжнародні економічні відносини

УДК 35.072+355.02(477)

DOI: 10.31732/2663-2209-2021-64-21-27

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ

Шемаєва Л.Г.¹, Толлок П.О.²

¹ д.е.н., професор, головний консультант відділу економічної стратегії, Національний інститут стратегічних досліджень, м. Київ, Україна, e-mail.: shemayeva@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2989-0823>

² к.е.н., Заслужений економіст України, науковий співробітник, Центральний науково-дослідний інститут ОБТ ЗСУ, м. Київ, Україна, e-mail.: tolok100@meta.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2481-8152>

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL MILITARY AND ECONOMIC COOPERATION BETWEEN UKRAINE

Shemayeva Lyudmila¹, Tolok Polina²

¹ Doctor of science (Economics), professor, chief consultant of the economic strategy department, National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine, e-mail.: shemayeva@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2989-0823>

² PhD (Economics), researcher, Central Research Institute of Armaments and Military Equipment, Kyiv, Ukraine, e-mail.: tolok100@meta.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2481-8152>

Анотація. Проведено аналіз видів військово-економічної діяльності, зазначених в Указі Президента України від 21.04.1999 № 422 «Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами», та оцінку їх достатності для гарантованого забезпечення потреб національної безпеки і оборони держави в озброєнні, військовій та спеціальній техніці за імпортом, розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу та посилення його експортного потенціалу, а також розширення можливостей міжнародного військово-економічного співробітництва України з іноземними державами та міжнародними організаціями. Мета дослідження полягає у обґрунтуванні та уточненні пріоритетів міжнародного військово-економічного співробітництва України на основі аналізу (огляду) сучасних тенденцій його розвитку. Акцентовано увагу на видах діяльності, які потребують поглибленого аналізу результатів їх практичного використання в інтересах імпорту оборонної продукції для потреб сектору безпеки і оборони України, а також зростання обсягів експорту вітчизняних товарів військового призначення та товарів подвійного використання на світовий ринок озброєнь. Зазначено про недостатність наявних видів діяльності для здійснення повномасштабного співробітництва з провідними іноземними державами у військово-економічній сфері. Наголошено на доцільності започаткування нових видів діяльності у міжнародному військово-економічному співробітництві України, зокрема таких, які використовуються в країнах НАТО і ЄС та сприятимуть розширенню можливостей для вітчизняних державних замовників і оборонних підприємств у забезпеченні відповідних структур сектору безпеки і оборони України новітніми озброєннями та технікою, інноваційному розвитку і технологічному оновленню ОПК та посиленню його експортного потенціалу, а також наближенню механізмів функціонування вітчизняної системи міжнародного військово-економічного співробітництва України до євроатлантичних стандартів. Запропоновано, з урахуванням результатів проведення аналізу військово-економічного співробітництва та досвіду іноземних держав у цієї сфері, розпочати процес впровадження в Україні нових видів військово-технічної діяльності та актуалізації чинних нормативно-правових документів, що регулюють правові відносини у сфері ВЕС.

Ключові слова: міжнародне воєнно-економічне співробітництво; оборонно-промисловий комплекс; експортний потенціал; товари військового призначення та подвійного використання; ринок озброєнь.

Формули: 0; рис.: 0; табл.: 0; бібл.: 6

Annotation. An analysis of the types of military and economic activities specified in the Decree of the President of Ukraine of 21.04.1999 № 422 «On measures to improve military and technical cooperation of Ukraine with foreign countries», and assessment of their adequacy to ensure the needs of national security and defense, military and special equipment for imports, development of the domestic defense-industrial complex and strengthening its export potential, as

well as expanding opportunities for international military-economic cooperation of Ukraine with foreign countries and international organizations. The purpose of the study is to substantiate and clarify the priorities of international military-economic cooperation of Ukraine on the basis of analysis (review) of current trends in its development. Emphasis is placed on activities that require in-depth analysis of the results of their practical use in the interests of importing defense products for the needs of the security and defense sector of Ukraine, as well as to increase exports of domestic military and dual-use goods arms market. It is noted that there are insufficient activities to carry out full-scale cooperation with leading foreign countries in the military-economic sphere. Emphasis was placed on launching new activities in wind farms, in particular those used in NATO and the EU, and helping to expand the wind farm's capabilities for domestic state customers and defense companies in providing relevant security and defense structures of Ukraine with the latest weapons and equipment, innovative development and technological renewal of the defense industry and strengthening its export potential, as well as bringing the mechanisms of the domestic wind farm system closer to Euro-Atlantic standards. It is proposed, taking into account the results of the analysis of military-economic cooperation and experience of foreign countries in this field, to begin the process of introducing new types of military-technical activities in Ukraine and updating existing legal documents governing legal relations in the field of winds.

Key words: *international military-economic cooperation; defense-industrial complex; export potential; military and dual-use goods; arms market.*

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 0; bibl.: 6

Постановка проблеми. Міжнародне військово-економічне співробітництво України з іноземними державами та міжнародними організаціями (МВЕС) в умовах обмежених ресурсних можливостей країни щодо власного виробництва озброєння та військової техніки для потреб оборони залишається важливим фактором посилення обороноздатності держави у протистоянні гібридній агресії Російської Федерації, а також економічним чинником трансформації і розвитку вітчизняного ОПК, зміцнення конкурентоспроможності України на світовій арені як виробника і експортера сучасних оборонних технологій.

Теперішні активні трансформації у секторі безпеки і оборони та оборонній промисловості України, які базуються на засадах стримування і взаємодії, чітко спрямовані на захист національних інтересів держави у політичній, військово-технічній та економічній сферах, а також на досягнення сумісності з країнами НАТО і ЄС у сфері озброєнь та передбачають використання різних видів військово-технічної та військово-економічної діяльності і механізмів співробітництва. У той же час стрімкий розвиток сучасного озброєння, завдяки використанню новітніх технологій, таких як штучний інтелект, робототехніка, зброя спрямованої енергії, біологічні і квантові технології тощо свідчить, що існуюча в Україні система МВЕС також потребує відповідних змін для забезпечення взаємовигідного

прагматичного співробітництва з провідними державами НАТО і ЄС та іншими державами у цій сфері.

Такими змінами у вітчизняній системі МВЕС першочергово мають стати заходи з уточнення пріоритетів розвитку системи та впровадження нових видів військово-економічної діяльності, а також більш гнучкі підходи до реагування на існуючі виклики і загрози, пов'язані з недобросовісними діями конкурентів, спрямованими на дискредитацію українських виробників і експортерів озброєнь та зниження міжнародного іміджу України як надійного партнера у сфері МВЕС. Вирішення проблеми уточнення пріоритетів та впровадження нових видів військово-економічної діяльності сприятиме гармонізації співробітництва з провідними іноземними державами-партнерами, налагодженню з ними довготривалої співпраці з виробництва високотехнологічної конкурентоздатної оборонної продукції у рамках двосторонніх програм МВЕС та реалізації двосторонніх і багатосторонніх проєктів як в інтересах зміцнення національної безпеки і оборони, так і посилення експортного потенціалу України в цілому.

Аналіз останніх наукових та аналітичних досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти розвитку міжнародного економічного співробітництва у високотехнологічній сфері України з іноземними державами за останні роки розглядали у наукових працях

вітчизняні дослідники, зокрема: В. Горбулін, В. Бадрак, С. Згурець, О. Коростельов, Д. Лук'яненко, Л. Антонюк, Т. Оболенська, Т. Циганкова, О. Федірко, В. Шеховцов та інші вчені [1-6].

Результати наукових досліджень цих науковців мають вагомое теоретичне й практичне значення в частині розробки основних засад та напрямів міжнародного економічного співробітництва в високотехнологічній сфері.

Водночас, потребують наукового обґрунтування та уточнення пріоритети міжнародного військово-економічного співробітництва України та напрями впровадження нових видів військово-економічної діяльності, що сприятиме зміцненню національної безпеки і оборони, так і посиленню експортного потенціалу України в цілому.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у обґрунтуванні та уточненні пріоритетів міжнародного військово-економічного співробітництва України на основі аналізу (огляду) сучасних тенденцій його розвитку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Ураховуючи реальний стан оборонної промисловості України, необхідність оперативного оснащення структур сектору безпеки і оборони держави озброєнням та військовою технікою, посилення експортних спроможностей вітчизняного ОПК та відновлення втрачених позицій на зовнішніх ринках озброєнь, Радою національної безпеки і оборони України протягом останніх років прийнято низку важливих рішень у зазначеній сфері. Зокрема, рішенням РНБО України від 18 червня 2021 року «Про Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України», уведеним у дію Указом Президента України від 20.08.2021 р. № 372, Кабінетові Міністрів України доручено з метою покращення позицій України на світовому ринку озброєнь і зміцнення потенціалу держави у сфері МВЕС у шестимісячний строк забезпечити проведення огляду військово-

економічного співробітництва України з іноземними державами, що передбачає оцінювання діяльності учасників і суб'єктів МВЕС цій сфері за минулий трирічний період. Головним координатором і виконавцем цього завдання відповідно до Плану з організації виконання вказаного рішення РНБО України, схваленому на засіданні Кабінету Міністрів України, визначено Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України.

Актуальність здійснення такого аналізу (огляду) обумовлена необхідністю проведення об'єктивної оцінки діяльності учасників і суб'єктів системи МВЕС, пошуку оптимальних шляхів її подальшого функціонування і розвитку, ефективності практичного використання учасниками і суб'єктами визначених видів військово-технічної діяльності, їх відповідності теперішнім умовам та достатності для забезпечення виконання завдань у сферах національної безпеки і оборони, воєнно-політичній та економічній. До основних таких завдань необхідно віднести:

- забезпечення структур сектору безпеки і оборони України сучасним озброєнням і військовою технікою та обладнанням, які не виробляються в Україні, але необхідні для стримування агресії проти нашої держави, відстоювання її незалежності і державного суверенітету та відновлення територіальної цілісності;

- посилення експортного потенціалу вітчизняного оборонно-промислового комплексу шляхом наукового, науково-технічного розвитку і технологічного оновлення українських оборонних підприємств різних форм власності з використанням перевірених інновацій, механізмів іноземних інвестицій, здійснення трансферу оборонних технологій і новітнього виробничого обладнання, створення спільних підприємств з іноземними компаніями тощо;

- забезпечення виробництва оборонної продукції за рахунок ефективного використання можливостей державно-приватного партнерства та інтеграції

новітніх технологій і потужностей підприємств цивільного сектору економіки у ланцюги виробництва оборонними підприємствами товарами військового призначення та подвійного використання, і навпаки, відповідних технологій оборонних підприємств для виробництва цивільної продукції з метою підтримання стабільності виробничих процесів на оборонних і цивільних підприємствах, а також їх розвитку.

У цьому контексті заслуговують уваги теперішні підходи військово-політичного керівництва КНР до військово-цивільної інтеграції, як до одного з пріоритетних напрямів реалізації військово-технічної політики держави. Результати спільного виробництва оборонними і цивільними підприємствами Китаю значних обсягів військової та цивільної продукції у рамках реалізації військово-технічної політики протягом останніх років позитивно оцінюються іноземним та вітчизняним експертним середовищем, тому цей досвід КНР потребує детального вивчення та оцінки можливості його впровадження в Україні.

На цей час для виконання зазначених завдань військово-економічного співробітництва України з іноземними державами та міжнародними організаціями пунктом третім Указу Президента України від 21.04.1999 № 422 передбачено використання шести конкретних видів діяльності, в тому числі експорт та імпорт товарів військового призначення.

Водночас, слід зазначити, що на початку російської агресії проти України тодішній порядок використання таких видів діяльності як імпорт озброєнь та співробітництво з міжнародними організаціями у військово-технічній сфері не забезпечували оперативне постачання необхідних товарів військового призначення для потреб Збройних Сил та інших структур сектору безпеки і оборони України. А такі види діяльності як: лізинг озброєння та військової техніки, обладнання, необхідного для виробництва високотехнологічної продукції, створення спільних підприємств з іноземними

компаніями, використання трансферу технологій, іноземних інвестицій тощо українськими підприємствами-спецекекспортерами для співробітництва з іноземними партнерами не використовувалися взагалі.

Основними причинами такої ситуації були:

- відсутність у вітчизняних нормативно-правових документах норм, які б надавали державним замовникам з оборонного замовлення можливість укладати прямі договори (контракти) стосовно закупівлі озброєння, військової та спеціальної техніки за імпортом безпосередньо з іноземними постачальниками. На сьогодні багато іноземних виробників і постачальників озброєнь віддають перевагу укладанню прямих контрактів з покупцями оборонної продукції та різними шляхами уникають залучення до участі у цьому процесі посередників;

- недостатній розвиток нормативно-правової бази співробітництва з НАТО і ЄС у військово-технічній сфері, зокрема стосовно практичної співпраці з НАТО з підтримки та постачання, що унеможливило закупівлю товарів військового призначення через відсутність відповідних механізмів роботи з цією організацією;

- відсутність у нормативно-правових документах, що стосуються організаційних основ МВЕС, відповідних видів діяльності, які використовуються в державах НАТО, ЄС та інших державах-партнерах;

- організація закупівлі товарів військового призначення та подвійного використання, а також необхідного майна для всіх державних замовників України тільки через посередників, зокрема через уповноважені підприємства – спецекекспортери Державного концерну «Укроборонпром», що потребувало більшого часу, ускладнювало процедури закупівлі та призводило до збільшення кінцевої вартості оборонної продукції для державних замовників;

З огляду на ситуацію, існуючі прогалини у нормативно-правовій базі МВЕС та іноземний досвід проведення закупівель

товарів військового призначення та подвійного використання для потреб оборони, з 2018 року в Україні було розпочату роботу стосовно удосконалення нормативно-правових документів, що регулюють відносини у цій сфері, та їх адаптації до стандартів країн НАТО і ЄС. Зокрема, рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 26 червня 2018 року "Про вдосконалення державної політики щодо забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань оборонною продукцією іноземного виробництва, а також сприяння розвитку співробітництва оборонних підприємств України з іноземними партнерами", уведеним у дію Указом Президента України від 26.06.2018 № 185/2018, Кабінету Міністрів України було доручено забезпечити розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України проєктів законодавчих актів України, які б передбачали надання права державним замовникам з оборонного замовлення здійснювати закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом безпосередньо в іноземних постачальників.

На виконання вказаного рішення Кабінетом Міністрів України підготовлені та прийняті Верховною Радою України Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення закупівлі продукції, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом» від 17.01.2019 № 2672-VIII та «Про оборонні закупівлі» від 17.07.2020 № 808-IX, які забезпечили державним замовникам можливість міжнародного співробітництва у сфері оборонних закупівель в інтересах гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони України.

Відповідно до норм вказаних законів України окремі учасники МВЕС (державні оборонні замовники), були визначені суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, які при виконанні певних вимог набувають право укладати відповідні зовнішньоекономічні договори (контракти) та здійснювати закупівлі товарів, робіт і

послуг оборонного призначення за імпортом безпосередньо в іноземних постачальників.

Набуття такого права значно розширило можливості державних замовників щодо закупівлі оборонної продукції за імпортом, скоротило терміни її надходження до частин і підрозділів Збройних Сил та інших структур сектору безпеки і оборони України, дозволило раціонально та більш результативно використовувати призначені бюджетні кошти.

Крім того, на основі цього ж рішення РНБО України Кабінетом Міністрів України прийнято низку нормативно-правових актів щодо спрощення процедур надання суб'єктам господарювання різних форм власності повноважень на імпорту товарів військового призначення, за умов наявності у них укладених дилерських договорів з виробниками цих товарів, а також підприємствам, які є розробниками та/або виробниками продукції оборонного призначення, повноважень на імпорту товарів військового призначення для використання у власному виробництві та на експорт товарів військового призначення власного виробництва.

Прийнятими законодавчими та нормативно-правовими актами було продовжено врегулювання проблемних питань з метою функціонального удосконалення системи ВТС в інтересах гарантованого забезпечення Збройних Сил та інших структур сектору безпеки і оборони України необхідними товарами військового призначення за імпортом, лібералізовано умови ведення бізнесу для українських оборонних підприємств різних форм власності з метою розширення їх виробничих можливостей та реалізації ними коопераційних проєктів з іноземними партнерами, що сприяло посиленню експортного потенціалу оборонно-промислового комплексу держави.

Сьогодні на основі прийнятих документів вітчизняні державні замовники з оборонного замовлення та низка оборонних підприємств різних форм власності встановленим порядком одержали від Кабінету Міністрів України

відповідні повноваження у сфері МВЕС, здійснюють практичне співробітництво з іноземними партнерами, отримують практичний досвід співпраці у зазначеній сфері в інтересах забезпечення потреб в озброєнні та військовій техніці, обладнанні для технологічного оновлення виробництва, підвищення рівня якості і конкурентоспроможності власної продукції як для вітчизняних замовників, так і для представлення її на іноземних ринках з метою отримання валютних надходжень до Державного бюджету України.

Висновки. Співробітництво України з іноземними державами в сфері високотехнологічної промисловості стає визначальним фактором забезпечення національної безпеки, зокрема в політичній, інформаційній, воєнній та економічній сферах. Це проявляється за такими напрямками як: оснащення складових сектору безпеки, реалізація національних проектів з виробництва високотехнологічної продукції, її експорт тощо.

Розпочата робота щодо удосконалення системи МВЕС дає позитивні результати та потребує нового продовження. У зв'язку з цим проведення огляду та оцінки МВЕС за напрямками, що визначені у рішенні РНБО України, дозволить системно проаналізувати та об'єктивно оцінити: проведені зміни в системі ВТС та практику застосування уповноваженими вітчизняними учасниками і суб'єктами ВТС нових законодавчих та нормативно-правових актів у цій сфері; основні результати їх діяльності за визначеними показниками протягом минулого трирічного періоду; акцентувати увагу на необхідності розширення та нормативно-правового оформлення нових видів діяльності у сфері МВЕС; виявити проблемні питання для оперативного реагування відповідних органів державного управління.

Затверджені висновки та звітні матеріали за підсумками огляду МВЕС мають створити сприятливі умови для його подальшого розвитку та стати підставою для:

- окреслення стратегічних пріоритетів розвитку системи МВЕС та закріплення їх у відповідній Стратегії розвитку військово-економічного співробітництва України з іноземними державами;

- адаптації стереотипів функціонування вітчизняної системи МВЕС до стандартів євроатлантичних країн;

- уточнення критеріїв надання суб'єктам господарювання усіх форм власності повноважень на здійснення діяльності у сфері МВЕС, визначення об'єктивних підходів та індикаторів для поточної оцінки їх діяльності, а також дієвих заходів неупередженого реагування з метою недопущення ними порушень міжнародного і вітчизняного законодавства у зазначеній сфері;

- визначення шляхів для подальшого посилення експортного потенціалу України з урахуванням перспектив інноваційного розвитку та технологічного оновлення підприємств вітчизняного ОПК різних форм власності, а також перспективних напрямів розвитку МВЕС з конкретними іноземними державами з урахуванням особливостей їх політичної та економічної орієнтації, національних наукових, промислових та інших можливостей держав, а також особливостей регіональних ринків озброєнь, позицій провідних гравців на цих ринках тощо;

- забезпечення надійного захисту новітніх вітчизняних оборонних технологій, державної таємниці, а також охорони прав на результати інтелектуальної власності, отримані під час МВЕС;

- удосконалення державної системи експортного контролю, підвищення її ефективності, прозорості та оперативності функціонування в інтересах всіх учасників міжнародних передач товарів військового призначення та подвійного використання;

- посилення персональної відповідальності керівників та уповноважених представників від учасників і суб'єктів МВЕС за діяльність або бездіяльність у цієї сфері, яка може призвести до виникнення загроз національній безпеці, політичним та

економічним інтересам України у зазначеній сфері, або навіть нанесення збитків для держави.

Перспективою подальших наукових розробок у цьому напрямку є обґрунтування доповнення МВЕС новими видами діяльності, що застосовуються в країнах НАТО і ЄС, шляхом внесення необхідних змін та доповнень до нормативно-правових документів і міжнародних договорів з іноземними державами, міжнародними організаціями та забезпечення їх імплементації.

Література:

1. Горбулін В. П. Хроніки передбачень: 2006–2017. Харків : Фоліо, 2017. 255 с.
2. Бадрак В. Надання прав підприємствам ОПК України на здійснення зовнішньоекономічної діяльності – вимога часу. *Безпековий огляд ЦДАКР*. 2018. № 2 (89). С. 13–16.
3. Convergence and divergence in Europe: Polish and Ukrainian cases : monogr. / State higher educational establishment Kyiv nat. econ. univ. named after Vadym Hetman ; Krakow Economic University ; D. Lukianenko [et al.] ; eds.: Dmytro Lukianenko, Viktor Chuzhykov, Michał Gabriel Woźniak. Kyiv : KNEU, 2013. 688 p.
4. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. Київ : КНЕУ, 2004. 275 с.
5. Циганкова Т. Глобальний бренд країни у сучасних технологіях торговельно-маркетингової діяльності. *Міжнародна економічна політика*. 2011. Вип. 1–2. С. 5–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2011_1-2_3.

6. Зовнішня торгівля України: XXI століття : монографія / А. А. Мазаракі, Т. М. Мельник, Н. О. Іксарова та ін. ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 600 с.

References:

1. Horbulin, V. P. (2017), *Khroniky peredbachen* [Chronicles of predictions], Folio, Kharkiv, 255 p.
2. Badrak, V. (2018), “Granting rights to the enterprises of the defense industry of Ukraine to carry out foreign economic activity is a requirement of time”, *Bezpekovyi ohlyad TSDAKR*, №2(89), pp. 13–16.
3. Lukianenko, D., et al. (2013), *Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain: teoriia ta mekhanizm realizatsii* [Convergence and divergence in Europe: Polish and Ukrainian cases] (Lukianenko, D., Chuzhykov, V., Woźniak, M. G., Eds.). KNEU, Kyiv, 688 p.
4. Antonyuk, L. (2004), *Mizhnarodna konkurentospromozhnist krain: teoriia ta mekhanizm realizatsii* [International competitiveness of countries: theory and implementation mechanism], KNEU, Kyiv, 275 p.
5. Tsyhankova, T. (2011), “The global brand of the country in modern technologies of trade and marketing activities”, *Mizhnarodna ekonomichna polityka*. Issue 1–2. Pp. 5–31. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2011_1-2_3.
6. Mazaraki, A. A. (Ed.), Melnyk, T. M., Iksarova, N. O., et al. (2016), *Zovnishnia torhivlia Ukrainy: KhKhI stolittia* [Ukraine's foreign trade: XXI century], KNEU, Kyiv, 599 p.

Стаття надійшла до редакції 01.12.2021 р.